

IGOR STANIĆ

Centar za kulturološka i povijesna istraživanja socijalizma
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Izvorni znanstveni članak
UDK: 796(497.1)“1945/1965“(091)
796(497.5)“1945/1965“(091)

Sport za svakoga. Sportske aktivnosti radničke klase u Hrvatskoj od 1945. do početka 1960-ih¹

Nakon Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji je naglašavana važnost sporta u izgradnji socijalističkog čovjeka i društva u cjelini. Vlasti su, prvenstveno preko sindikata, nastojale omasoviti sportske aktivnosti i tjelesni odgoj među radničkom klasom. Sport je tako u poratnom razdoblju trebao odigrati važnu ulogu u izgradnji društva, a osobito u povećanju radne produktivnosti. U drugoj polovici 1950-ih sportske aktivnosti počinju se promovirati u svrhu aktivnog odmora i rekreacije radnika, a osobito početkom 1960-ih u vrijeme skraćivanja radnog tjedna. Analizom arhivskih i novinskih izvora prikazuje se kakva je bila uloga sporta u Hrvatskoj, je li sport – iako je bio dirigiran – bio prihvaćen od strane radničke klase kao dio njezina svakodnevnog života i slobodnog vremena te na koji su se način organizirane sportske aktivnosti uklapale u proces stvaranja „novog socijalističkog radnika“. Naposljetku, cilj ovoga rada je doprinijeti istraživanju društvene povijesti radničke klase u razdoblju socijalističke Hrvatske.

Ključne riječi: radnička klasa, slobodno vrijeme, svakodnevni život, sport, rekreacija, radničke sportske igre, socijalizam, Hrvatska, Jugoslavija

Temama vezanim uz povijest sporta u velikoj mjeri bavile su se strane historiografije koje su obradile iznimno širok spektar podtema. Iz tog razloga postoji prilično opširna literatura koja se bavi sportom u svim njegovim aspektima, od sportske znanosti koja se vezuje uz profesionalni sport do sporta kao dijela široke društvene zajednice i njegove važnosti za društvo kroz povijest. No, kako je u ovome radu riječ o sportu kao dijelu radničke klase, i to prvenstveno kao dijelu radničkog slobodnog vremena, dotaknut ću se samo onih radova koji se bave tim aspektom sportskih aktivnosti. Tri znanstvena

¹ Ovaj rad financirala je Hrvatska zaklada za znanost preko projekta *Stvaranje socijalističkoga čovjeka. Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma* (br. 1718).

časopisa specijalizirana za teme vezane uz povijest sporta jesu *Sport in History* (koji je u razdoblju od 1982. do 2002. izlazio pod naslovom *The Sports Historian*), *The International Journal of the History of Sports* (koji je počeo izlaziti dvije godine kasnije) te *Sports in Society, Cultures, Commerce, Media, Politics* (koji je na početku objavljivanja 1998. pa do 2003. nosio naslov *Culture, Sport, Society*). Navedene publikacije pokrivaju teme sporta, sociologije sporta, sporta i slobodnog vremena te različitih društvenih slojeva u sportu i rekreaciji. S obzirom da je u ovom radu naglasak na povezanosti sporta i radničke klase, od velike su važnosti radovi koji su se objavljivali i u drugim časopisima poput *Labor History* (od 1960), *International Labor and Working-Class History* (od 1975) i *Journal of Contemporary History* (od 1966).

Pored znanstvenih časopisa, pitanje uloge sporta u raznim državnim uređenjima tematizirano je i u nekoliko zbornika i monografija. Robert Edelman, Anke Hilbrenner i Susan Brownell bavili su se pregledom sporta, odnosno njegove uloge, u Sovjetskom Savezu, Istočnoj Europi i Kini.² James Riordan i Arnd Krüger urednici su zbornika u kojem je na komparativan način donesen pregled, povijest i uloga sporta u deset europskih zemalja.³ Robert Edelman bavio se poviješću sporta i njegovom primjenom u političke svrhe u Sovjetskom Savezu od 1917. do 1991. s posebnim naglaskom na popularne sportove nogomet, hokej i košarku.⁴ James Riordan autor je još jedne monografije koja se bavi sportom u Sovjetskom Savezu.⁵ Pored tih radova, koji su izravno vezani uz pitanje i ulogu sporta, postoji mnoštvo drugih monografija i članaka koji se bave društvenom poviješću radničke klase i slobodnog vremena.⁶

Kada je riječ o hrvatskoj historiografiji, ali i historiografiji pojedinih republika bivše Jugoslavije, obrađenost sporta i radničke klase vrlo je slaba. Postoje radovi koji se periferno dotiču te teme, ali društvena povijest radničke klase gotovo da i ne postoji. Među postojećim radovima potrebno je izdvojiti rad Gregora Starca koji je objavljen u zborniku što su ga uredile Breda Luthar i Maruša Pušnik.⁷ Osim poprilično

2 Robert Edelman, Anke Hilbrenner, Susan Brownell, „Sport under Communism“, *The Oxford Handbook of the History of Communism*, ur. Stephen A. Smith, Oxford University Press, Oxford 2014, 602-616.

3 James Riordan, Arnd Krüger (ed.), *European Cultures of Sport. Examining the Nations and Regions*, Intellect Books, Bristol 2003.

4 Robert Edelman, *Serious Fun. A History of Spectator Sports in the USSR*, Oxford University Press, New York 1993.

5 James Riordan, *Sport in Soviet Society. Development of Sport and Physical Education in Russia and the USSR*, Cambridge University Press, Cambridge 1980.,

6 Béla Tomka, *A Social History of Twentieth Century Europe*, Taylor & Francis Ltd, London 2013; Tamara K. Hereven, *Family Time and Industrial Time. The Relationship Between the Family and Work in a New England Industrial Community*, University Press of America, Lanham 1993; Ferdinand Zweig, *The Worker in an Affluent Society: Family Life and Industry*, Heinmann, London 1961; Hideo Ichihashi, *Working-Class Leisure in English Towns 1945 to 1960, With Special Reference to Coventry and Bolton*, PhD Theses, University of Warwick, 1994.

7 Gregor Starc, „Sportsmen of Yugoslavia, Unite Worker’s Sport between Leisure and Work“, *Remembering Utopia: The Culture of Everyday Life in Socialist Yugoslavia*, ed. Breda Luthar, Maruša Pušnik, New Academia Publishing, Washington DC, 259-288.

oskudnih radova koji tematiziraju sport, potrebno je spomenuti i dvije monografije Igora Duda u kojima se autor bavi slobodnim vremenom, dokolicom, potrošačkim društvom te svakodnevnim životom.⁸ U hrvatskoj historiografiji općenito su slabo obrađene teme vezane uz socijalističko razdoblje. Tu sliku mogao bi donekle popraviti projekt *Stvaranje socijalističkog čovjeka. Hrvatsko društvo i ideologija jugoslaven-skoga socijalizma* koji se vodi u Centru za kulturološka i povijesna istraživanja socijalizma na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli; u sklopu tog projekta provedeno je i ovo istraživanje.

U istraživanju odnosa sporta i radničke klase moguća su dva smjera. S jedne strane stoje radnici kao promatrači ili gledatelji u takozvanom sportu za gledatelje (*Spectators sport*) koji se obično povezuje uz profesionalni sport na visokoj razini. S druge strane nalaze se radnici kao aktivni sudionici u sportu koji se karakterizira kao amaterski sport ili sport za sve (*Sport for all*). Upravo taj potonji odnos sporta i radničke klase predmet je ovoga rada. Analiziranjem pojedinih oblika radničkih sportskih aktivnosti u socijalističkoj Hrvatskoj prikazat će se način na koji je dio pripadnika radničke klase provodio svoje slobodno vrijeme te će se ponuditi odgovori na pitanja: je li sport postao dio njihovog slobodnog vremena, kakva je bila uloga sporta i što se s njime nastojalo postići, na kakve su probleme nailazili organizatori sportskih aktivnosti; je li sport, iako je bio dirigitiran od strane vlasti, prihvaćen od strane radničke klase kao dio njihovoga svakodnevnog života te naposljetku na koji se način organizirane sportske aktivnosti uklapaju u proces stvaranja „novog socijalističkog radnika“? Osim na razini Hrvatske, prikazani su i primjeri na studiji slučaja brodogradilišta Uljanik u Puli da bi se vidjelo kako su sportske aktivnosti funkcionirale među radnicima jednog poduzeća. Prilikom istraživanja korišteni su arhivski izvori fonda Vijeća Saveza sindikata Hrvatske, glasilo Saveza sindikata Hrvatske *Glas rada* te *Uljanik*, bilten brodogradilišta Uljanik. Cilj rada je doprinijeti istraživanju društvene povijesti radničke klase u razdoblju socijalističke Hrvatske, a posebice istraživanju svakodnevnog života radnika.

Omasoviti fiskulturu među radnim ljudima

U socijalističkoj Hrvatskoj, kao i u ostatku Europe, paralelno je funkcionirao i odvijao se profesionalni i amaterski sport. Kako je viđen jedan, a kako drugi najbolje opisuje rasprava na petoj godišnjoj skupštini Saveza sindikata Hrvatske 1957. kada je jedan od diskutanata zahtijevao da se u zaključcima skupštine istakne jasna razlika između sportova koji su služili rasonodi radnika i onih koji su se igrali za gledatelje, odnosno

⁸ Igor Duda, *U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*, Srednja Europa, Zagreb 2005; *Pronađeno blagostanje. Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*, Srednja Europa, Zagreb 2010.

između radničkih sportskih društava i ostalih sportskih klubova.⁹ Također, na istoj skupštini naglašeno je da radnička sportska djelatnost u prvom redu zahtijeva masovnost. Dakle, profesionalni sport podrazumijevao je klubove, društva i sportaše koji su se natjecali u saveznom, republičkom ili još nižem rangu te su pritom bili registrirani unutar sportskog saveza. Riječ je o visokom sportu, koji je bio rezerviran za najbolje sportaše koji su nastupali na domaćim i međunarodnim natjecanjima te na taj način predstavljali klubove, ali i samu reprezentaciju Jugoslavije. Kao suprotnost profesionalnom sportu stajao je amaterski sport koji su socijalističke vlasti posebno podupirale i nastojale ga putem raznih oblika natjecanja omasoviti te u njega uključiti što je moguće više radnika i službenika. „Sport za svakoga“ bio je namijenjen najširim masama i dostupan svima bez obzira na rezultate ili rekorde.¹⁰ Negdje u sredini, između profesionalnog i amaterskog sporta ponekad su stajala radnička sportska društva (RSD) koja su najčešće nosila imena pojedinih tvornica, kao npr. RSD Uljanik. Ona su se obično sastojala od više sekcija ili ekipa koje su sačinjavali radnici toga poduzeća, sportaši-amateri. Ovisno o ambicijama i mogućnostima, pojedine sekcije natjecale su se u gradskim, općinskim ili čak i u višim prvenstvima i ligama. Međutim, pojedine ekipe, najčešće nogometne, znale su prelaziti granice amaterizma te prelaziti na stranu profesionalnog sporta u trenucima kada su počeli nastupati u višim savezним rangovima natjecanja. Tada se događalo ono što su vlasti kritizirale, a to je kupovina igrača, profesionalizam i utrka za rezultatima; znalo se događati i to da su pojedini igrači bili samo „na papiru“ radnici poduzeća te su primali naknadu za svoj sportski angažman, a ne za rad.

Nakon Drugog svjetskog rata Jugoslavija je, kao i u mnogočemu drugome, kopirala sovjetski pristup razvoju sporta, i to prije svega amaterskog sporta.¹¹ Naglasak je bio na masovnosti i nastojanju uključivanja što većeg broja radnika, seljaka, omladine i svih radnih ljudi u sportske aktivnosti koje je kreirala i kontrolirala država. Na prvom kongresu Saveza sindikata Hrvatske naglašeno kako je oslobođenjem zemlje „fiskultura“ postala „vlasništvo čitavog naroda“ te da „radnička klasa, organizirana u svojim

9 Hrvatski državni arhiv HDA, Fond (F) 1286, Vijeće Saveza sindikata Hrvatske (VSSH), kutija 85, Zapisnik komisije za kulturno-prosvjetni rad sa V. godišnje skupštine Republičkog vijeća SSH – 15. i 16. 3. 1957.

10 Krilatica „sport za sve“ ili „sport for all“ koristila se u Europi u 20. stoljeću, a u Socijalističkoj Jugoslaviji u promatranom razdoblju najčešće se koristila krilatica „sport za svakoga“. I jedna i druga su istovjetne i obuhvaćaju amaterski sport dostupan svima. Više o „sportu za sve“ na primjeru nekih europskih zemalja vidi u: Keech, Marc, „England and Wales“, *European Cultures of Sport. Examining the Nations and Regions*, ur. James Riordan, Arnd Krüger, Intellect Books, Bristol 2003, 5-23; Krüger, Arnd, „Germany“, *European Cultures of Sport. Examining the Nations and Regions*, ed. James Riordan, Arnd Krüger, Intellect Books, Bristol 2003, 57-89.

11 Više o sportu i njegovoj ulozi u Sovjetskom savezu vidi u: Robert Edelman, Anke Hilbrenner, Susan Brownell, „Sport under Communism“; Robert Edelman, *Serious Fun. A History of Spectator Sports in the USSR*; James Riordan, Hart Cantelon, „The Soviet Union and Eastern Europe“, *European Cultures of Sport. Examining the Nations and Regions*, ed. James Riordan, Arnd Krüger, Intellect Books, Bristol 2003, 89-103.

Jedinstvenim sindikatima, stvara prve početke fiskulturnog rada¹². Propaganda je bila usmjerena prvenstveno prema radničkoj klasi, a glavni nositelj utjecaja na zaposlene bio je Savez sindikata koji je imao ulogu i organizatora i „učitelja“. Treba spomenuti da pri mobilizaciji nije bila riječ o prisili na bavljenje sportom, niti o kažnjavanju u slučaju nebavljenja.¹³ Radnicima je ostajalo na izbor da li se žele baviti sportom ili ne. Također, ne može se reći da je u potpunosti kopiran sovjetski model. S jedne strane, nakon Rezolucije Informbiroa Jugoslavija je tražila vlastiti put u organizaciji sporta. S druge strane, nastojanje uključivanja što širih društvenih slojeva u aktivno vježbanje, te promoviranje sporta i rekreacije kao osnovnog prava svih građana, a osobito sredinom 1950-ih kada se omasovljivanje sporta u Jugoslaviji provodilo preko krilatice „sport za svakoga“, karakteristično je za mnoge europske zemlje, neovisno kojem su bloku pripadale.

Ciljevi i uloga sporta u izgradnji socijalističkoga čovjeka, radnika pa i društva u cjelini naglašavani su u prvim poratnim godinama. Glavni zadatak koji je postavljen pred sindikate na njihovom prvom kongresu bio je omasoviti sport među radničkom klasom koja bi se trebala masovno upisivati u sindikalna društva za tjelesni odgoj, ponajviše zbog toga da bi putem raznih oblika sporta i rekreacije ispravila „nezdravi i nenormalni razvitak pojedinih dijelova tijela“.¹⁴ Zaključeno je da će ispravljanjem ovih mogućnosti radnici biti „svježiji i sposobniji da svojim radnim i vojnim obavezama udovolje“.¹⁵ U poratnom razdoblju naglašavana je zdravstvena komponenta sporta koja se trebala ostvariti aktivnim bavljenjem tjelovježbom. Iz toga proizlazi i uloga sporta u stvaranju jakih i fizički spremnih radnika koji bi trebali lakše ostvariti svoje radne zadatke u izgradnji i obnovi zemlje, ali i biti spremni u slučaju vojnih potreba. Ovaj radno-vojni zadatak sporta preuzet je iz Sovjetskog Saveza. U glasilu Saveza sindikata Hrvatske *Glas rada* početkom 1946. sovjetski je pristup predstavljen kao uzor na koji bi se trebalo ugledati. Naglašeno je kako su uspjesi u proizvodnji postignuti upravo zahvaljujući tjelesnom odgoju „jer su trudenici dobili u njoj snagu i izdržljivost potrebnu za rad“, a uz to i uspjesi Crvene armije pripisani su sportu.¹⁶ Stoga je zaključeno da bi radnička klasa u Hrvatskoj trebala „zavoliti fizikulturu i uočiti da nam je ona potrebna“, a to je trebalo značiti da će njihov organizam postati „jači, zdraviji i otporniji“ što će im pomoći u obnovi zemlje.¹⁷ Omasovljivanje sportskih aktivnosti bio je glavni zadatak i dio općeg ideološkog rada s ciljem da se „putem postepenog i svestranog tjelesnog odgoja najširih masa omladine i radnog naroda odgoje ljudi zdravi i veseli na svakom koraku

12 HDA, F 1286, VSSH, kutija 6, Materijal prvog slobodnog Zemaljskog sindikalnog kongresa za NRH, 26-28. svibnja 1946. Kulturno-prosvjetni rad.

13 Starc, „Sportsmen of Yugoslavia, Unite Worker's Sport between Leisure and Work“, 261.

14 HDA, F. 1286, VSSH, kutija 6, materijal prvog slobodnog Zemaljskog sindikalnog kongresa za NRH, 26-28. svibnja 1946. Kulturno-prosvjetni rad; Petrov, Ana, „Telesni projekti i regulacija normativnog rela: uloga fizičke kulture u Jugoslaviji“, *Narodna umjetnost*, 51/2, 2014., 101.

15 Isto.

16 „Omasoviti fizikulturu je prvi zadatak našeg fiskulturnog pokreta u sindikatima“, *Glas rada* (GR), 1. ožujka 1946, broj 9, 6.

17 Isto.

života, aktivni i smjeli graditelji republike, budni i spremni čuvari naše lijepe i ponosne domovine“.¹⁸ U poratnim godinama sport je trebao odigrati važnu ulogu u obnovi zemlje i podizanju radnog morala stanovništva, ali i fizičke pripremljenosti za velike napore. Radna i zdravstvena uloga sporta naznačena je i u Ustavu Narodne Republike Hrvatske iz 1947. u kojem je naglašeno da je država zadužena za brigu o tjelesnom odgoju naroda zbog podizanja zdravlja i radne sposobnosti kao i jačanja obrambene moći države.¹⁹

Nakon pokretanja prvog petogodišnjeg plana 1947, raskida sa Sovjetskim Savezom 1948. i ekonomske blokade zemalja članica Informbiroa, u svjetlu pokreta za visoku produktivnost rada, stavljen je još veći naglasak na masovnost i na proizvodnu ulogu sporta.²⁰ Na prvom kongresu Fiskulturnog saveza Hrvatske (FISAH) početkom 1949. zaključeno je da tjelesni odgoj ima veliki značaj u podizanju radne sposobnosti i izgrađivanju radnika.²¹ Kongres je kao jedan od zadataka postavio pojačan rad na masovnom uključivanju radnika u tjelesni odgoj kako bi sportska aktivnost postala svakodnevna potreba u tvornicama, kombinatima i ustanovama. Na drugom kongresu Saveza sindikata Hrvatske u svibnju 1949. naglašena je važnost sportskog rada s masama koji je trebao doprinijeti daljnjoj izgradnji socijalizma, a time i općem blagostanju.²² Također, istaknuto je kako tjelesna kultura ima veliki odgojni značaj u stvaranju novih generacija radničke klase. U Rezoluciji o osnovnim naredim zadacima zaključeno je da je nužno omasovljivanje i proširivanje tjelesnog odgoja, osobito među industrijskim radništvom.²³ Na ovom kongresu sport se, osim u radnim i zdravstvenim okvirima, spomenuo i u kontekstu zdravog i korisnog odmora radnika.²⁴ Istaknuto je da brigu za radnog čovjeka treba široko razvijati „kako za vedar i koristan odmor pun životne radosti naših trudbenika, tako i za stvaranje moralno, tjelesno i politički zdravog, jakog i stručnog kadra radničke klase“.²⁵

U prvoj polovici 1950-ih i dalje je naglašavana uloga sporta i tjelesnog odgoja u jačanju radnih sposobnosti stanovništva koje će biti u mogućnosti bolje izvršavati svoje obaveze na poslu, a podizanjem radne sposobnosti trebalo je uslijediti i podizanje

18 „Natjecanje za fiskulturnu značku ‘za Republiku – naprijed’“, *GR*, 28. lipnja 1946, broj 26, 7.

19 „Ustav Narodne Republike Hrvatske“, *Zbirka zakona, uredba i naredaba Narodne Republike Hrvatske*, broj 5, Izdanje Narodnih novina, službenog lista NRH, Zagreb 1947, 18.

20 O pokretu za visoku produktivnost rada vidi u: Matošević, Andrea, „Politika rada Pokreta za visoku produktivnost“, *Socijalizam na klupi. Jugoslavensko društvo u očima nove postjugoslavenske humanistike*, ur. Lada Duraković, Andrea Matošević, Srednja Europa, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli i Sa(n)jam knjige u Istri, Pula-Zagreb 2013, 103-124.

21 „Fizička kultura a selu i u radnim kolektivima“, *GR*, 24. ožujka 1949, broj 13, 4.

22 HDA, F 1286, VSSH, kutija 39, Materijali s drugog kongresa SSH, 22.-24. svibnja 1949., Referat Gizdić.

23 HDA, F 1286, VSSH, kutija 39, Rezolucija o osnovnim narednim zadacima.

24 HDA, F 1286, VSSH, kutija 39, Referat Gizdić.

25 HDA, F 1286, VSSH, kutija 41, Materijali s drugog kongresa SSH, 22.-24. svibnja 1949., Zapisnik komisije za fiskulturu i sport.

životnog standarda.²⁶ Međutim, osim radne funkcije, sve se više počinje naglašavati i ležernija strana sporta i rekreacije. Nadogradnja uloge sporta očitovala se u njegovom svrstavanju i u kontekst „zdrave rasonode i vedrog odmora“.²⁷ Također, sport je trebao biti u službi radničke klase jer „natjecanja, igre, izleti, različiti oblici tjelesnog vježbanja pružaju radnim ljudima velike mogućnosti za osvježanje, zdrav, vedar odmor i rasonodu“, a osim toga i dalje je trebao poslužiti „za održavanje zdravlja i kondicije potrebne na radnim mjestima“.²⁸ Na četvrtoj godišnjoj skupštini SSH 1956. podnesen je izvještaj o dvogodišnjem radu RV u kojem je naznačeno da sport i tjelesni odgoj trebaju olakšati prijelaz mnogih mladih radnika sa sela u grad i industriju.²⁹ Naime, postajući radnici oni mijenjaju način života, a sport i tjelesna aktivnost trebali su pomoći u savladavanju raznih kretnji te ih fizički pripremiti za rad u industriji. Usto, sportska aktivnost trebala je poslužiti i u promjeni načina života, prije svega odmora i zabave. Kao glavni cilj istaknuto je održavanje i poboljšavanje zdravlja, svestrano razvijanje svih sposobnosti, privikavanje na brzi rad i na zdrave oblike tjelesnog odmora.³⁰ Naglašena je potreba razvijanja široke lepeze sportskog života koji je trebao biti za sve, i za omladinu i za starije, a sva tjelesna aktivnost „nije drugo do aktivni odmor i rasonoda“.³¹ Početkom 1960-ih godina uloga sporta sve se više spominje u kontekstu odmora i rekreacije radnika. U uvjetima skraćivanja radnog vremena i prelaska na 42-satni radni tjedan radnicima se povećavao opseg slobodnog vremena pri čemu je sindikat nastojao organizirati slobodno vrijeme, a sport, rekreacija i tjelesni odgoj činili su se idealnim oblicima kojima bi se popunilo radničko slobodno vrijeme.³² Također, naglašeno je kako se aktivnim odmorom otklanjaju „štetni utjecaji koje nameće suvremeni način rada i života“ te se postiže „fizičko i psihičko“ osvježanje koje ima pozitivan utjecaj na zdravstveno stanje svih zaposlenih i doprinosi boljim rezultatima na poslu.

Sport, tjelesni odgoj i općenito masovni amaterski sport trebali su ostvariti nekoliko ciljeva: radni, vojni, zdravstveni, odgojno-ideološki, dokoličarski te modernizacijski. S obzirom da su sportske aktivnosti bile prvenstveno usmjerene prema radničkoj klasi, a zatim i svim zaposlenima, na prvom kongresu SSH 1946. odlučeno je da bi sindikat preko sindikalnih društava za tjelesni odgoj trebao obuhvatiti široke slojeve radnika i

26 HDA, F 1286, VSSH, kutija 78, Materijali trećeg kongresa SSH, Rijeka 17-19. lipnja 1954., Ideološko-politički i organizacioni rad. Diskusija Sunko Vitomir (Stenogram); „Zaključci komisije za fizički odgoj“, *GR*, 9. prosinca, 1954., broj 50, 4.

27 HDA, F 1286, VSSH, kutija 78, Materijali trećeg kongresa SSH, Rijeka 17-19. lipnja 1954. Ideološko-politički i organizacioni rad. Diskusija Sunko Vitomir (Stenogram); „Masovnost, a ne ‘sportske zvijezde’“, *GR*, 16. prosinca 1954., broj 51., 4.

28 „Zaključci komisije za fizički odgoj“, *GR*, 4.

29 HDA, F 1286, VSSH, kutija 81, Materijal s godišnje skupštine RV SSH 30.-31. ožujka 1956., Izvještaj o radu RV SSH za Hrvatsku od lipnja 1954. do ožujka 1956.

30 Isto.

31 Isto.

32 HDA, F 1286, VSSH, kutija 1505, Materijali devete skupštine RV SSJ za Hrvatsku 26-27. ožujka 1964., Izvještaj o radu Republičkog vijeća sindikata Hrvatske od svibnja 1961. do ožujka 1964. O skraćivanju radnog tjedna vidi u: Duda, *Pronađeno blagostanje*, 294, 295.

namještenika te biti organizator i medij koji bi sport kanalizirao prema radnicima.³³ Poratno razdoblje karakterizira borba za omasovljivanje i „podizanje“ sporta koji je trebalo približiti i omogućiti „svakom pojedincu, u prvom redu radniku i seljaku, koji su baš na ovom polju najviše zaostali“.³⁴ Pri tome sindikat je trebao biti „temelj fiskulturnog pokreta i njegova najjača mobilizatorska snaga“.³⁵ No, u tom početnom razdoblju nije bilo baš sasvim jasno tko je trebao biti zadužen za amaterski sport. Na saveznoj i republičkoj razini pored sindikata djelovalo je nekoliko tijela koja su bila zadužena za razne oblike sportske aktivnosti poput Odbora za gimnastiku pri Fiskulturnom savezu Hrvatske (FISAH) koji je u narednim godinama doživio razne transformacije.

Na trećem kongresu SSH-a 1954. postavilo se pitanje zbog čega se još uvijek mali postotak radnika bavi sportom i tjelesnim odgojem? Uzroci su prvenstveno pronađeni u tome što su sportski savezi bili orijentirani „isključivo na kvalitet“ te su zapostavljali masovni sportski rad.³⁶ Također, istaknuto je kako su sportski savezi umjesto da se okrenu radu s radnicima, koji dotada nisu bili uključeni u sport, raspravljali o tome u čiju bi nadležnost spadao amaterski sport te tko bi se organizacijski o njemu brinuo. Čini se da je krajem 1940-ih i početkom 1950-ih uslijed velikih društvenih i političkih promjena u Jugoslaviji rad sindikata na omasovljivanju amaterskog sporta među radnicima pomalo oslabio, a rad sportskih saveza orijentirao se na profesionalizam. Godine 1952. pronađeno je rješenje te je osnovano Društvo za tjelesni odgoj Partizan (DTO Partizan) kao glavna masovna sportska organizacija pod pokroviteljstvom socijalističkih vlasti.³⁷ Naime, dotadašnji Fiskulturni savez Hrvatske uslijed previranja i rasprava o tome treba li svoj rad usmjeriti na masovni ili profesionalni sport, podijelio se na DTO Partizan i na Savez sportova Hrvatske.³⁸ Potonji se, iako je bio zadužen i za amaterski sport, bavio pretežito profesionalnim sportom dok je DTO svoj rad trebao svesti na svestrani tjelesni odgoj svih građana, bez obzira na spol i dob.³⁹ Uz DTO sindikat je, kao najmasovnija organizacija radničke klase, i dalje ostao tijelo preko kojeg se trebao izvršiti utjecaj na radničku klasu. Stoga su u daljnjem radu na omasovljivanju sporta i tjelesnog odgoja zajedno djelovale sindikalne organizacije i DTO organizirajući razne sportske manifestacije i natjecanja. Tijekom 1950-ih nisu se značajnije mijenjale organizacijske strukture – sindikat, radnička sportska društva i DTO Partizan bili

33 HDA, F 1286, VSSH, kutija 6, Materijal prvog slobodnog Zemaljskog sindikalnog kongresa za NRH, 26-28. svibnja 1946., Rezolucija zemaljskog sindikalnog kongresa.

34 „Više fiskulturnog života u sindikalnim podružnicama“, *GR*, 27. rujna 1946, broj 39, 4.

35 HDA, F 1286, VSSH, kutija 41, Materijali s drugog kongresa SSH, 22.-24. svibnja 1949., Zaključci komisije za fiskulturu i sport i Narodnu tehniku.

36 HDA, F 1286, VSSH, kutija 78, Materijali trećeg kongresa SSH, Rijeka 17-19. lipnja 1954. Ideološko-politički i organizacioni rad. Diskusija Sunko Vitomir (Stenogram)

37 Starc, Gregor, „Sportsmen of Yugoslavia, Unite Worker's Sport between Leisure and Work“, 263.

38 „Omasovimo društvo 'Partizan'“, *GR*, 17. siječnja 1952., broj 3, 3.; Više o organizacijskoj promjeni tijekom 20. stoljeća vidi na: „Savez organizacija za fizičku kulturu Hrvatske“, Arhinet, http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_12175, 8. listopada 2015.

39 „Omasovimo društvo 'Partizan'“, *GR*, 3.

su glavni organizatori masovnog sporta. Početkom 1960-ih Republičko vijeće SSJ-a za Hrvatsku donijelo je odluku da se pri sindikalnim organizacijama osnuju posebni odbori za odmor i rekreaciju s ciljem organiziranja sadržajnijih oblika odmora i rekreacije.⁴⁰ Također, radnička sportska društva i DTO Partizan objedinili su svoj rad i organizaciju u kreiranju raznih oblika rekreacije.

Oblici sporta i traženje idealnog modela

Kada je riječ o oblicima putem kojih su se sport i sportske aktivnosti trebale približiti radničkoj klasi, poratno razdoblje karakterizira traženje najpogodnijih oblika kojima bi se sport približio najširim masama. Postojalo je nekoliko modela koji se ugrubo mogu podijeliti na kratkotrajne jednodnevne manifestacije kojima su se obilježavali pojedini događaji; aktivni odmor unutar poduzeća kojim se nastojalo pokrenuti radnike u radno vrijeme te različiti oblici sportskih natjecanja dužeg vremenskog trajanja. Cilj svih sportskih manifestacija bio je omasovljivanje tjelesne kulture, populariziranje sporta te mobiliziranje radničke klase.

U traženju pravih oblika kojima bi se sport mogao približiti radničkoj klasi sindikati su predlagali nekoliko oblika masovnih sportskih manifestacija. Promovirana su proljetna trčanja u prirodi kako bi radnici i omladina udvostručili „svoje napore za obnovu i izgradnju zemlje“.⁴¹ Osim toga, masovne tjelesne priredbe obuhvaćale su štafetu u čast Titovog rođendana, razne sletove, biciklističke utrke, narodni višeboj, partizanske marševe kao i događaje poput „Planinarskog dana“, „Dana fiskulture na vodi“ ili „Dana fiskulture zagrebačkih metalaca“.⁴² No, čini se da su najbolji način za popularizaciju sportskih aktivnost među radnicima bila razna natjecanja kojima su rukovodili sindikati.⁴³ Takve su primjerice bile sportske igre industrijskih poduzeća i kombinata te natjecanja fiskulturnih aktiva koje su obuhvaćale veliki broj radnika, a natjecanja su se odvijala u odbojci, nogometu, stolnom tenisu, kuglanju i ostalim sportovima.⁴⁴ Na drugom kongresu SSH-a 1949. zaključeno je da su osim propagandnog značaja takva natjecanja „mnoge trudbenike po prvi puta uveli u aktivan fiskulturni život“.⁴⁵ Osim odozgo, poticaj za mnoga natjecanja dolazio je i odozdo, iz samih

40 HDA, F 1286, VSSH, kutija 1505, Izvještaj o radu Republičkog vijeća sindikata Hrvatske od svibnja 1961. do ožujka 1964.

41 „Proljetna trčanja u prirodi 1946. (Kros-Kontri)“, *GR*, 1. ožujka 1946, broj 9, 6.; „Proljetni cross 13.IV“, *GR*, 11. travnja, broj 15, 5.

42 HDA, F 1286, VSSH, kutija 39, Referat Gizdić; „Spremajmo se za ‘Dan fiskulture na vodi’“, *GR*, broj 31, 7.; „Dani fiskulture zagrebačkih metalaca“, *GR*, 12. srpnja 1946, broj 28, 6.

43 „Više fiskulturnog života u sindikalnim podružnicama“, *GR*, 27. rujna 1946, broj 39, 4.

44 „Pripremamo se za kompleksno takmičenje fiskulturnika industrijskih poduzeća i kombinata“, *GR*, 15. kolovoza 1947, broj 33, 4.

45 HDA, F 1286, VSSH, kutija 41, Materijali s drugog kongresa SSH, 22.-24. svibnja 1949. Zapisnik komisije za fiskulturu i sport.

poduzeća. Godine 1948. na poticaj fiskulturnog aktiva radnika i namještenika Prvomajske, tvornice alatnih strojeva u Zagrebu, organiziran je turnir u nogometu između sindikalnih podružnica kao dio „svestranog rada na podizanju životnog standarda, na stvaranju uvjeta za zdravi odmor i rasonodu radnika i namještenika“. ⁴⁶ Na natjecanju je sudjelovalo 16 sindikalnih podružnica iz Zagreba, a pobijedila je ekipa Tvornice papira. Sve odigrane utakmice sudio je Mijo Gradiški, šef skladišta Prvomajske, koji je inače bio nogometni sudac. Sindikat i ostali organizatori sportskih aktivnosti uvidjeli su da su takvi oblici rada najbolji način za masovni sportski rad jer izazivaju najviše interesa među radničkom klasom.

Mnoge takve forme sportskog rada nastavljene su i tijekom 1950-ih, a osobito je bilo učestalo „tjelesno vježbanje odraslih i smišljena sportska rasonoda“ u vidu „sporta za sudionike bez gledatelja“ u obliku radničkih i sindikalnih igara. ⁴⁷ Sredinom 1950-ih sindikati su propagirali proizvodnu gimnastiku kao sustavno tjelesno vježbanje tijekom radnog vremena. ⁴⁸ Proizvodna gimnastika zamišljena je kao aktivni odmor za vrijeme pauza u kojima su radnici trebali izvoditi vježbe kojima bi opteretili onaj dio tijela koji je za vrijeme rada bio pasivan ili pak različitim vježbama relaksacije opustiti one grupacije mišića koje su bile pod naporom. Takav način provođenja dnevnog odmora unutar poduzeća propagiran je kao suprotnost stankama koje su radnici provodili pasivno u „zadimljenom buffetu“. ⁴⁹ Sličan oblik aktivnog odmora s rekreacijom na sportskim igralištima u turističkim naseljima, radnicima je ponuđen i tijekom 1970-ih i 1980-ih kada su kao turisti vježbali po programima prilagođenim njihovom zanimanju. ⁵⁰ Proizvodna gimnastika zahtijevala je pripremu vježbi koje bi ispunile njenu svrhu – povećanje radnog učinka i osvježenje – te prostor u sklopu poduzeća u kojem bi se radnici mogli rekreirati. Sudeći po izvještajima o radu RV SSH, čini se da tijekom 1950-ih taj način rekreacije nije pao na plodno tlo. ⁵¹ Naime, s jedne strane stajao je nedostatak prostora za vježbanje, potrebne opreme i osoba koje bi pripremale i vodile rekreaciju, a s druge strane poteškoće u aktivaciji radnika i mijenjanju njihovih navika o provođenju pauza za vrijeme radnog vremena. Uvid u to kako je proizvodna gimnastika izgledala u praksi može pružiti brodogradilište Uljanik iz Pule u kojem je ona uvedena tek 1962. godine. Iako je rekreacija za vrijeme radnog vremena predviđala razne vježbe koje su trebale poslužiti bržoj rekuperaciji pojedinih dijelova tijela, u Uljaniku se ona svodila na bavljenje raznim granama sporta. ⁵² Tako su primjerice radnici odjela za modeliranje u pauzama igrali odbojku i stolni tenis, nabavni odjel prakticirao je stolni tenis i nogo-

46 „Nogometni turnir sindikalnih podružnica u Zagrebu za pehar ‘Prvomajske’, tvornice alatnih strojeva“, *GR*, 16. rujna 1948, broj 38, 4.

47 HDA, F 1286, VSSH, kutija 81, Izvještaj o radu RV SSH za Hrvatsku od lipnja 1954. do ožujka 1956.

48 Isto; Petrov, 104.

49 Isto.

50 O aktivnom programiranom odmoru za radnike u 1970-im i 1980-im vidi: Duda, *Pronađeno blagostanje*, 269, 370.

51 Isto.

52 „Sve bolji rezultati“, *Uljanik*, broj 12, 1962, 27.

met, elektroodržavanje se bavilo boćanjem, stolnim tenisom i gađanjem iz zračne puške. Tim je aktivnostima bilo obuhvaćeno između 300 i 400 radnika brodogradilišta, što je u usporedbi s tadašnjih 4000 zaposlenih bilo još uvijek nedovoljno.

Bez obzira na postojanje brojnih oblika sportskih aktivnosti amaterski sport početkom 1950-ih još uvijek nije poprimio masovni karakter među radničkom klasom. Usto, zapostavljanje rada sindikata na omasovljivanju sporta te kolebanje između profesionalizma i amaterizma unutar sportskih saveza viđeni su kao jedan od uzroka još uvijek nedovoljno omasovljenog sporta među radničkom klasom. Godine 1954. na osnivačkoj konferenciji Radničko-kulturne prosvjetne zajednice Hrvatske zaključeno je da „sadašnje stanje ne zadovoljava“ i da je područje masovnog sporta zanemareno, osobito među radnicima te da se „mnogo više učinilo za ‘sport gledalaca’ nego li za ‘sport učesnika’„.⁵³ Zaključeno je kako će se poboljšati ovo „zanemareno područje odgoja radnika“.

Jedan od načina putem kojeg se nastojala poboljšati aktivnost u radu na omasovljivanju sporta i uključivanju radnika u „sistematski fizički odgoj“ bile su radničke sportske igre (RSI) koje su trebale postati „glavni pogon masovnog socijalističkog sporta“.⁵⁴ Obuhvaćale su dva tipa natjecanja.⁵⁵ Prvi su tip bile igre iste sindikalne struke, primjerice igre drvodjelaca, metalaca, radnika i namještenika prehrambene i duhanske industrije, poljoprivrednih i šumarskih radnika, tekstilaca, grafičara, kemičara i željezničara organizirane u obliku sletova i međusobnih gostovanja. Tako je, primjerice, u Delnicama u srpnju 1954. prigodom otkrivanja spomenika palim borcima Narodnooslobodilačkog rata, na dan Ustanka naroda Hrvatske, održan treći sportski slet natjecatelja iz 19 drvo-industrijskih kolektiva.⁵⁶ Sudionici su se natjecali u atletici, nogometu, odbojci, rukometu, košarci, kuglanju, stolnom tenisu, biciklizmu i šahu. Prve igre održane su u Đurđenovcu s 200, druge u Belišću s 350 sudionika, a pokrovitelj i organizator bio je Sindikat drvodjeljskih radnika Hrvatske. Na sletu je sudjelovalo 816 natjecatelja, a u izvještajima u *Glasi rada* zaključeno je da je slet uspio osobito u masovnosti, ali i kvalitetom.⁵⁷ Drugi tip bila su lokalna nadmetanjima bez putovanja izvan mjesta zaposlenja poput RSI u Zagrebu, Osijeku, Sisku, Zadru, Čakovcu, Karlovcu Vinkovcima, Borovu, Varaždinu, Splitu, Šibeniku i drugim gradovima. Takve igre bile su brojnije, a karakteristično je bilo što su se natjecanja odvijala između radnih kolektiva neovisno o tome kojem su strukovnom sindikatu pripadali. RSI bile su predviđene za neregistrirane natjecatelje, to jest one koji nisu bili registrirani kao natjecatelji nekog sportskog saveza, kako bi se na taj način obuhvatilo što više onih radnika koji nisu bili uključeni u sportske aktivnosti. Polazilo se od toga da oni koji su evidentirani i koji kontinuirano

53 „Zaključci komisije za fizički odgoj“, *GR*, 9. prosinca 1954, broj 50, 4.

54 HDA, F 1286, VSSH, kutija 78, Materijali trećeg kongresa SSH, Rijeka 17-19. lipnja 1954. Ideološko-politički i organizacioni rad. Diskusija Sunko Vitomir (Stenogram)

55 Hrvoje Macanović, *Radničke sportske igre. Posvećeno desetoj godišnjici fizičke kulture u novoj Jugoslaviji 1945-1955*, Sportska stručna biblioteka, Savez sportova Hrvatske, Zagreb 1955, 10.

56 „3. sportski slet drvodjelaca u Delnicama“, *GR*, 5. kolovoza 1954, broj 32, 6.

57 Isto; „Mala olimpijada“, *GR*, 12. kolovoza, broj 33, 3.

nastupaju za svoju ekipu u nekom od redovnih prvenstava ionako već imaju dovoljno sportskih aktivnosti. Osim na široj razini, RSI su se odvijale i unutar pojedinih poduzeća poput radničkih sportskih igara brodogradilišta Uljanik u Puli.

Svrha RSI bila je proširiti sportsku aktivnost među svim zaposlenim radnicima, a osobito među onima koji se još uvijek nisu natjecali niti bili uključeni u sportske aktivnosti. RSI su zamišljene kao najpogodniji oblik osvježavanja, jačanja zdravlja, nadoknade radnih sposobnosti te podizanja fizičke kondicije radnika.⁵⁸ Polazeći od toga, sindikalne organizacije i radnička sportska društva trebali su biti organizatori i propagatori stalnih masovnih sportskih igara radnika, kako unutar svog radnog kolektiva tako i u gradu, te privući na redovito vježbanje šire radničke mase. RSI su trebale biti učinkovit oblik uključivanja radnika u sportsku djelatnost te model preko kojeg bi se uveo organiziran i kontinuiran rad i svestrani tjelesni odgoj i razonoda radnika.⁵⁹ U izvještaju o radu RV SSH-a u razdoblju od 1954. do 1956. koji je podnesen na godišnjoj skupštini SSH 1956. konstatirano je da su radničke sportske igre postale „masovni oblik fiskulture radnih ljudi“ te da im je potrebno pružiti sva potrebna materijalna sredstva i stručne kadrove.⁶⁰ Također, zaključeno je da s obzirom na dotadašnji tijek razvoja, RSI imaju mogućnost postati stalni oblik aktivnog odmora radnika. Godine 1957. na godišnjoj skupštini RV SSH-a istaknuto je da RSI sve više izrastaju u snažan pokret te da su sudionici RSI, radnici i službenici, uvidjeli „razliku između sporta u kom su oni pasivni promatrači, i sporta u kom oni sami učestvuju“ te da su RSI „za sada najpogodniji oblik za uključivanje odraslih zaposlenih ljudi u sportsku djelatnost“.⁶¹

Radničke sportske igre u gradovima i poduzećima

Nakon osnivačke konferencije Radničke kulturno-prosvjetne zajednice i savjetovanja Saveza sportova Hrvatske o radničkoj sportskoj djelatnosti krajem 1954. radničke sportske igre uhvatile su zalet te su organizirane u mnogim gradovima koji su bili mjesta susreta i nadmetanja radnika iz raznih poduzeća u šarolikim sportskim granama.⁶² Tako su u ožujku 1954. RSI organizirane u Vinkovcima; organizatori su zaključili da postoji veliki interes za natjecanje u šahu, kuglanju, stolnom tenisu i gimnastičkom višeboju.⁶³ U Sisku je mjesno sindikalno vijeće u zajednici sa sportskim društvima organiziralo RSI i to u nogometu, šahu, kuglanju, atletici, veslanju, plivanju, biciklizmu, odbojci, rukometu te stolnom tenisu.⁶⁴ Svako poduzeće moglo je prijaviti neograničeni

58 HDA, F 1286, VSSH, kutija 81, Izvještaj o radu RV SSH za Hrvatsku od lipnja 1954. do ožujka 1956.

59 „Zaključci komisije za fizički odgoj“, GR, 4.

60 HDA, F 1286, VSSH, kutija 81, Izvještaj o radu RV SSH za Hrvatsku od lipnja 1954. do ožujka 1956.

61 HDA, F 1286, VSSH, kutija 84, Materijal godišnje skupštine RV 15. ožujka 1957, Koreferat o radničkoj i sportskoj djelatnosti.

62 HDA, F 1286, VSSH, kutija 81, Izvještaj o radu RV SSH za Hrvatsku od lipnja 1954. do ožujka 1956.

63 „Radničke sportske igre u Vinkovcima i Sisku“, GR, 11. ožujka 1954, broj 11, 6.

64 Isto.

broj ekipa za pojedinu sportsku disciplinu, ali u pojedinim sportskim granama pravo nastupa imali su samo neregistrirani natjecatelji. Također, RSI su tijekom travnja organizirane u Osijeku i Karlovcu.⁶⁵ U Osijeku su igre bile podijeljene na zimsko-proljetni i ljetno-jesenski dio natjecanja s ciljem da se protegnu tijekom cijele godine. S obzirom da je interes bio velik, prije početka održana su interna natjecanja u poduzećima kako bi se odredile ekipe koje će predstavljati kolektiv. Osim u tim gradovima, radničke sportske igre održavale su se i u ostalim industrijskim centrima – Borovu, Čakovcu, Zagrebu, Zadru, Šibeniku, Splitu, Varaždinu i drugima.

Godine 1955. RSI u Zagrebu proglašene su iznimno uspješnima te najvećim natjecanjem „radnih ljudi koje je dosada organizirano“.⁶⁶ Tijekom jedanaest mjeseci u natjecanjima u 16 sportskih grana sudjelovalo je 256 radnih kolektiva s 2040 ekipa te preko deset tisuća radnika.⁶⁷ Naglašeno je kako je postignut velik napredak u odnosu na prve igre koje su se održale 1954, osobito u pogledu zainteresiranosti sudionika te u porastu broja ženskih ekipa. Organizacija RSI u Zagrebu 1955. istaknuta je kao primjer za sve ostale industrijske centre u Hrvatskoj. Pored Zagreba kao kvalitetno organizirane RSI izdvojene su igre u Splitu, Zadru, Šibeniku i Karlovcu. U tim gradovima organizatori su uspjeli zainteresirati veliki broj radnika i poduzeća na sudjelovanje. Na skupštini RV SSJ-a za Hrvatsku 1957. zaključeno je da su RSI nekoliko godina zaredom dobro organizirane u Zagrebu, Osijeku, Splitu, Varaždinu, Borovu, Đurđenovcu i Šibeniku, a nešto slabije u Zadru, Labinu, Vinkovcima, Dubrovniku, Požezi, Ogulinu, Križevcima, Karlovcu, Belom Manastiru, Našicama i Orahovici.⁶⁸ Također, naglašeno je da bi gradovi poput Rijeke, Pule, Duge Rese, Siska i Slavenskog Broda trebali poboljšati organizaciju RSI jer spadaju u slabe organizatore, a riječ je industrijskim gradovima u kojima je zaposlen velik broj radnika. Početkom 1960-ih u ovim gradovima ipak je poboljšana situacija što je naglašeno i na devetoj skupštini SSJ-a za Hrvatsku 1961. godine.⁶⁹ Igre su organizirane i narednih godina, a izvještaji s natjecanja i razne aktualnosti redovito su prenošeni u *Glasu rada* u rubrikama pod nazivom *Sportski život u kolektivima*, *Radničke sportske igre* odnosno *Radnička sportska djelatnost*. Tijekom 1957. izvještavano je s natjecanja u Splitu gdje su uspješno organizirane igre koje su privukle velik broj sudionika.⁷⁰ Posebno su istaknute općinske i gradske RSI u Zagrebu koje su 1956. okupile oko trinaest tisuća sudionika.⁷¹ Godine 1959. posebno popraćene

65 „Počele su radničke igre u Osijeku i Karlovcu“, *GR*, 15. travnja 1954, broj 16, 6.

66 Isto.

67 HDA, F 1286, VSSH, kutija 81, Izvještaj o radu RV SSH za Hrvatsku od lipnja 1954. do ožujka 1956.; „U ovogodišnjim radničkim sportskim igrama Zagreba sudjeluje 11.000 takmičara“, *GR*, 10 studenog 1955, broj 46, 6.

68 HDA, F 1286, VSSH, kutija 84, Izvještaj o radu Republičkog vijeća SSJ za Hrvatsku od ožujka 1956. do ožujka 1957. godine

69 HDA, F 1286, VSSH, kutija 1505, Izvještaj o radu Republičkog vijeća sindikata Hrvatske od svibnja 1961. do ožujka 1964.

70 „Temelji su postavljeni“, *GR*, 7. veljače, 1957, broj 7, 8.

71 „Ne čekajmo nove propozicije“, *GR*, 14. veljače 1957, 8.

igre održane u Dubrovniku, Šibeniku, Belišću, Zagrebu i Bjelovaru, koji je posebno pohvaljen kao grad u kojem se radnička sportska djelatnost „toliko afirmirala da više nije potrebna ikakva propaganda“.⁷²

Radničke sportske igre organizirane su i unutar brodogradilišta Uljanik u Puli. Radničko sportsko društvo nastalo je iz gimnastičkog društva sredinom 1950-ih i sastojalo se od nekoliko sportskih ekipa koje su se s godinama povećavale, proširivale i poprimale široke razmjere. Članovi sportskog društva bili su radnici brodogradilišta koji su sudjelovali na raznim natjecanjima. U lipnju 1954. ekipe iz brodogradilišta sudjelovale su u sklopu radničkih igara metalaca Hrvatske te su postigli poprilično uspješne rezultate.⁷³ No, 1955. u biltenu brodogradilišta istaknuto je da sportska djelatnost najviše zbog financijskih poteškoća „za sada nema većeg uspjeha“ te da je sekcijama RSD uskraćen širi i kvalitetniji razvoj.⁷⁴ Neke od ekipa SD Uljanik natjecale su se u saveznom ili podsaveznom rangu te su se sastojale uglavnom od registriranih igrača. Nogometna ekipa natjecala se u hrvatsko-slovenskoj ligi, a zatim nakon ispadanja u podsaveznoj ligi Istre, košarkaši i odbojkaši nastupali su u hrvatskoj ligi, a biciklistički klub SD Uljanik nekoliko godina zaredom postizao je odlične rezultate na prvenstvu Hrvatske.⁷⁵ Iako su igrači tih sekcija RSD-a bili radnici koji su radili u brodogradilištu i sportaši amateri, ovakav način organizacije sporta unutar sportskih društava okupljao je samo određen dio radnika koji su posjedovali sportske kvalitete. No, cilj i svrha koju je sport trebao ostvariti, osobito putem RSI, bila je aktivirati što je moguće veći broj radnika i njihovih obitelji, a posebno onih koji nisu bili registrirani, odnosno koji se nisu redovno natjecali u ligama ili prvenstvima. U sportu za svakoga trebali su sudjelovati svi radnici bez obzira na svoje sportske kvalitete, natjecateljski duh ili ambicije. RSD Uljanik s godinama je širilo broj sportskih sekcija i uistinu je okupljalo veliki broj radnika i njihovih obitelji u raznim sportskim manifestacijama i igrama.

Krajem 1950-ih i početkom 1960-ih počinju se organizirati RSI koje su trebale poslužiti za omasovljivanje sporta među radnicima. Odbor za radničke sportske igre i sindikalna podružnica tako su 1960. organizirali natjecanja unutar brodogradilišta s jasno izraženim ciljem da „uključite što veći broj članova našeg kolektiva u igre“.⁷⁶ Usto, nastojali su produžiti trajanje igara te da one postanu „stalan oblik natjecanja čitavu godinu“ sa svrhom osvježavanja radnika, podizanja njihove kondicije, ali i razvijanja „socijalističkog duha među našim radnicima i omladinom“.⁷⁷ Natjecanja su se odvijala u nogometu, odbojci, košarci, boćanju, kuglanju, stolnom tenisu, šahu, bilijaru i gađanju iz zračne puške. Interes radnika bio je velik, osobito u pojedinim odjelima brodogradilišta u kojem su se članovi organizacijskog odbora RSI angažirali na propagiranju

72 „Tup prvak Dubrovnika“, „Završena natjecanja u Šibeniku“, *GR*, 16. siječnja 1959, 8; „Nagrađena upornost“, *GR*, 27. ožujka 1959, 8.

73 „Sport“, *Uljanik*, broj 1, 1954, 17-18.

74 „Sportsko društvo Uljanik“, *Uljanik*, broj 2, 1955, 34-35.

75 „Sport“, *Uljanik*, 17-18.

76 „Radničke sportske igre“, *Uljanik*, broj 1, 1960, 21.

77 Isto.

natjecanja.⁷⁸ Godine 1962. RSI su se odvijale u dva dijela, prije i nakon ljetnih godišnjih odmora.⁷⁹ No, unatoč velikom interesu u prvom dijelu, organizatori su se požalili na odustajanje mnogih ekipa u drugom dijelu igara te su se opravdano pitali „za koga oni organiziraju igre“:⁸⁰ Naime, kako su početkom rujna, kada su igre nastavljene, još uvijek trajali godišnji odmori neke od ekipa su odustajale od daljnjeg natjecanja. Tako je, primjerice, u odbojci od 12 prijavljenih ekipa natjecanje nastavilo osam, a slično je bilo i u drugim granama. Krajem 1962. u Uljaniku je povodom završetka radničke sportske djelatnosti organizirana svečanost na kojoj su se rekapitulirali rezultati.⁸¹ Zaključeno je da je unatoč problemima postignut zadovoljavajući rezultat na omasovljivanju sportskih aktivnosti. Istaknuto je kako RSI, iako su bile izrazito popularne, 1962. nisu došle do punog izražaja. Najveći uzrok tome je nedostatak vlastitih terena i objekata. No, bez obzira na to tijekom 1962. u igrama je sudjelovalo 76 ekipa s 576 pojedinaca.⁸² Također, radnici brodogradilišta Uljanik sudjelovali su i u natjecanjima protiv poduzeća iz Rijeke, Kopra i Rovinja. Naposljetku, od tadašnjih ukupno 4000 zaposlenih radnika u brodogradilištu je u sportskim aktivnostima i rekreaciji sudjelovalo 1120 radnika.⁸³ Treba napomenuti da je stalnih radnika-putnika bilo 1060, starijih od 40 bilo je 830, a polaznika stalnih škola 321.⁸⁴ To su bile grupacije koje je iz objektivnih razloga bilo najteže aktivirati u sportskim aktivnostima. Dakle, u Uljaniku je bilo oko 2200 takvih radnika. Stoga, zaključili su na svečanosti, broj onih koji su bili aktivni u sportu jest zadovoljavajući jer kada se ukupnom broju zaposlenih oduzmu grupe koje je bilo teško sportski aktivirati ostane 1789 radnika koji se mogu baviti sportom, a od toga ih je 1120 bilo aktivno.

Unatoč velikim željama organizatora RSI i popriličnom interesu radnika za sudjelovanjem, najveći problem koji se ispriječio pred omasovljivanje sportskih aktivnosti bio je nedostatak sportskih objekata i igrališta.⁸⁵ U nekoliko navrata u biltenu brodogradilišta naglašavano je da bi tijela upravljanja i sindikalna podružnica zajedničkim naporima kod gradskih vlasti morali ishoditi dobivanje zemljišta na kojem bi se mogli izgraditi potrebni sportski objekti jer su iz godine u godinu RSI sve popularnije. Taj nedostatak objekata najbolje se reflektirao tijekom RSI 1961. kada su natjecanja u nogometu održavana na gradskom stadionu u Puli, ali zbog velikog broja zainteresiranih te zbog ligaških utakmica, koje su također održavane na tom istom terenu, natjecanja u nogometu u okviru RSI morala su se dovršavati u najkraćem roku da bi se igralište moglo ustupiti nekom drugome.⁸⁶ Godinu dana ranije natjecanje u nogometu nije niti

78 „Radničke sportske igre“, *Uljanik*, broj 6, 1960, 22.

79 „Ponovno oživjela radnička sportska djelatnost“, *Uljanik*, broj 19, 1962, 20.

80 Isto.

81 „Sve bolji rezultati“, *Uljanik*, broj 12, 1962, 27.

82 Isto.

83 Isto.

84 Isto.

85 „Radničke sportske igre“, *Uljanik*, broj 1, 1960, 21.

86 „Najveći zadatak: Izgradnja sportskog poligona“, *Uljanik*, broj 4-5, 1961, 38.

održano jer se teren nije mogao dobiti zbog tek posađene nove trave. Autor članka u biltenu brodogradilišta zapitao se: „Zar nije žalosno da jedan grad kao što je naš ima samo jedan nogometni teren, i to takav na kome se ne mogu igrati utakmice radničkih igara već samo kvalitetne utakmice? A jedne i druge su podjednako potrebne ovom gradu.“⁸⁷ Sportovi koji su zahtijevali dvoranu, poput košarke, odbojke, stolnog tenisa, odvijali su se na otvorenom i to kada su vremenske prilike to dopuštale. Nedostatak sportskih objekata svakako je bio ograničavajući čimbenik u omasovljivanju sportskih aktivnosti. Stoga je odlučeno da brodogradilište izgradi jedan sportski poligon za članove svoga radnog kolektiva, jednako kao što su to učinila i neka druga poduzeća u Hrvatskoj.⁸⁸ Radnički savjet brodogradilišta zatražio je od Narodnog odbora Općine Pula potrebnu lokaciju za uređenje vlastitih sportskih objekata i igrališta. Godine 1963. Centralni radnički savjet brodogradilišta prihvatio je ambiciozan plan i građevinski program izgradnje rekreacijskog centra za zaposlene u brodogradilištu.⁸⁹ Planom je bila predviđena izgradnja nogometnog igrališta, atletske staze sa svim potrebnim sadržajima, gledališta s tisuću mjesta i sanitarnim čvorom, manjih igrališta za rukomet, mali nogomet, odbojku, tenis, badminton, košarku te prostora za koturaljkaše. Također, plan je predviđao i izgradnju objekata sa svlačionicom, kuglanom, bočalištem te dvoranom za stolni tenis i šah. No, radnici sportaši brodogradilišta ipak su morali pričekati na realizaciju ovog uistinu ambicioznog plana.

Zaključak: masovnošću do popularizacije sporta

„Branka Oslaković je ne samo dobra radnica, nego i jedna od najsvestranijih sportašica u svom kolektivu. Ona je ‘duša’ ženske kuglaške momčadi, a osim toga i aktivna je igračica odbojke i stolnog tenisa.“⁹⁰

U ožujku 1955., u *Glasi rada*, u rubrici *Sportski život u kolektivima* objavljena je reportaža o sportskim aktivnostima u zagrebačkoj tekstilnoj tvornici „Nada Dimić“ čiji su se radnici pripremali za sudjelovanje na RSI grada Zagreba.⁹¹ Istaknuto je kako u tom radnom kolektivu sport postao sastavni dio života i rada velikog broja zaposlenih te kako su rekordi i rezultati manje važni jer im je glavni cilj masovnost. Ovaj radni kolektiv istaknut je kao pozitivan primjer organiziranja i omasovljivanja sportskih aktivnosti među radnicima. Također, predstavljena je dobra radnica i svestrana sportašica Branka Oslaković koja se nakon radnog vremena aktivno bavila sportom i čiji su primjer trebali slijediti svi oni koji se još uvijek nisu počeli baviti sportskim aktivnostima.

87 „Radničke sportske igre“, *Uljanik*, broj 6, 1960, 22.

88 Isto.

89 Stanić, Igor, „Što pokazuje praksa? Primjer funkcioniranja samoupravljanja u brodogradilištu Uljanik 1961.–1968. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, 3, 2014, 453.–474.

90 „20 ekipa ‘Nade Dimić’, *GR*, 10. ožujka 1955, broj 11, 6.

91 Isto.

U ovom izvještaju riječ je o poduzeću u gradu Zagrebu koji je od sredine 1950-ih imao poprilično razvijenu sportsku djelatnost među radničkom klasom. Igre koje su ondje bile organizirane iz godine u godinu redovito su okupljale najviše radnika te su isticane kao primjer koji su trebali slijediti i ostali gradovi. Gradsko sindikalno vijeće grada Zagreba 1963. provelo je anketu u 155 radnih organizacija s ukupno 59.305 zaposlenih.⁹² Prema rezultatima, u većini kolektiva djelovali su odbori za radničko sportske igre te odbori za odmor i rekreaciju. Tijekom 1963. u preko 100 poduzeća organizirano je 658 izleta, a natjecanja unutar radnog kolektiva organizirana su u 37 te na nivou općine u 97 radnih kolektiva. U anketiranim kolektivima djelovalo je 78 raznih klubova s preko 3000 članova. No, ovdje je riječ samo o registriranim članovima koji su za klubove nastupali u ligaškim natjecanjima. Prema tome, broj radnika koji se bavio sportom bio je znatno veći. No, da li je tako bilo i u ostalim dijelovima Hrvatske, da li je sport po-primio masovni karakter?

Osnivanjem DTO Partizan 1952. napravljen je prvi korak ka omasovljivanju sporta, a pokretanjem RSI 1954. taj korak dobio je još veći zamah. No, prije sredine 1950-ih ne može se govoriti o sportu kao masovnoj aktivnosti radničke klase. Nakon Drugog svjetskog rata sport, tjelesna kultura i radnici koji su se aktivno bavili sportom ovisili su o aktivnosti sindikalne podružnice ili entuzijazmu pojedinih zaljubljenika u sport unutar radnih kolektiva. Iako je sindikat ulagao golem napor da sport poprimi masovni karakter, iako je konstantno bilježen sve veći broj onih koji su postajali članovi raznih sportskih društava i klubova, velik dio radnika ostajao je izvan sportskih aktivnosti. Organizatori sportskih aktivnosti u svojim su se nastojanjima za omasovljivanjem sporta susretali s mnogim problemima od kojih su najveći bili nedostatak stručnih kadrova za organiziranje i provedbu tjelesnih aktivnosti, često slaba koordinacija između RV SSH, kotarskih i mjesnih vijeća te sindikalnih podružnica u samim kolektivima, slaba ili nepostojeća sportska infrastruktura te nepostojanje navike za bavljenje sportskim aktivnostima i rekreacijom među samim radnicima. Problem kadrova nastojao se riješiti organiziranjem tečajeva za organizatore sportskih aktivnosti na radničkim sveučilištima. No, najveći problem predstavljala je slaba infrastruktura koja je često bila izrazito ograničavajući čimbenik. Tome se priskakalo dobrovoljnim radom omladine i radnika, koji su često sami podizali i uređivali sportske terene i dvorane. Također, poduzeća i narodni odbori općina materijalno su sudjelovali u izgradnji sportskih objekata. Osim ovih problema, pred sindikate se postavio zadatak stvaranja navike za bavljenje rekreacijom i aktivnim odmorom među radnicima. Kao što je to prepoznato na primjeru turizma, gdje je kod građana bilo potrebno stvoriti potrebu te ih naučiti koristiti godišnji odmor i putovati, tako je i u području sporta i rekreacije radnike trebalo naučiti da svoje slobodno vrijeme provode aktivno.⁹³ Sindikati su se u tome

92 HDA, F 1286, VSSH, kutija 1505, Izvještaj o radu Republičkog vijeća sindikata Hrvatske od svibnja 1961. do ožujka 1964.

93 Više o stvaranju potrebe za turizmom vidi u: Duda, Igor, *U potrazi za blagostanjem. O povijesti doko-lice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*, 80-90.

koristili brojnim metodama, od propagiranja sporta i tjelovježbe putem *Glasa rada* ili tvorničkih listova do raznih sportskih manifestacija. Od sredine 1950-ih pokretanjem RSI nastojalo se popularizirati sportske aktivnosti među radnicima putem raznih oblika natjecanja. Iako je omasovljivanje sporta među radničkom klasom teklo pomalo sramežljivo, napredak je ipak postojao. Godine 1956. RSI organizirale su se u 32 mjesta u Hrvatskoj s 29.000 sudionika.⁹⁴ Dvije godine kasnije igre su organizirane u 60 mjesta s preko 50.000 natjecatelja. Usporedi li se ovaj broj natjecatelja s prosječnim brojem od 681.830 zaposlenih u Hrvatskoj 1958., vidljivo je da je još uvijek bio priličan broj radnika koji su bili izvan sportskih aktivnosti.⁹⁵ Napredak u broju sudionika vidljiv je i u narednim godinama. Godine 1959. na igrama je sudjelovalo 65.158 radnika, sljedeće godine taj broj povećao se za 6734, a u naredne tri godine za 31.081 te je 1963. na RSI sudjelovalo 103.000 natjecatelja.⁹⁶

Službena statistika ne otkriva mnogo jer je bilježila samo članove pojedinih sportskih društava ili klubova pa je veliki dio radnika koji su se bavili sportskim aktivnostima ili sudjelovali u RSI ostao statistički neevidentiran. Stoga statistika može poslužiti samo kao pokazatelj porasta broja sportskih društava i njihovih članova, među kojima je bio i ogroman broj radnika, ali nikako ne može biti osnova za pouzdan izračun uključenosti radnika u sportske aktivnosti. Godine 1952. u Hrvatskoj su bile registrirane 1074 sportske organizacije s ukupno 107.363 članova.⁹⁷ Među njima je bila 131 podružnica DTO Partizan s 23.610 članova. Godine 1960. službena statistika bilježila je 3165 sportskih organizacija sa 196.890 članova.⁹⁸ Iste godine bilo je registrirano 317 DTO Partizan s 50.714 članova. Povećanje broja sportskih organizacija i društava u razdoblju od 1952. do 1960. može navesti na zaključak da je rasla i popularizacija sporta. No, statistički su podaci poprilično šturi te ne dozvoljavaju dublju interpretaciju.

Na četvrtoj skupštini SSH-a 1956. obrazovanje i odgoj radnika definirani su kao „kompleks političkog, ideološkog, općeg, stručnog, ekonomskog, kulturnog, umjetničkog i fizičkog obrazovanja“.⁹⁹ Organiziranje i propagiranje sportskih aktivnosti bili su samo jedan dio šireg ideološko-odgojnog rada s radnicima i nastojanja stvaranja socijalističkog radnika. Sudjelovanje u sportskim aktivnostima i bavljenje sportom, iako su ih vlasti propagirale i promovirale, ostavljeno je radnicima na izbor. Oni koji su se odlučili aktivno ili rekreativno baviti sportom imali su za to mogućnosti te su – poput radnika Ogulinske pilane i sandučare, koji su sami izgradili kuglanu, ili pak radnice Branke Oslaković – svoje slobodno vrijeme provodili baveći se sportom nakon radnog

94 HDA, F 1286, VSSH, kutija 87, Materijali devete skupštine RV SSJ za Hrvatsku 22. veljače 1958., Izvještaj o radu RV SSJ za Hrvatsku od ožujka 1957. do veljače 1958.

95 Jakov Sirotković, *Hrvatsko gospodarstvo*, Golden marketing, Zagreb 1996, 124.

96 HDA, F 1286, VSSH, kutija 1505, Izvještaj o radu Republičkog vijeća sindikata Hrvatske od svibnja 1961. do ožujka 1964.

97 SGH-53, 518.

98 SGH-71, 258.

99 HDA, F 1286, VSSH, kutija 81, Izvještaj o radu RV SSH za Hrvatsku od lipnja 1954. do ožujka 1956.

vremena ili na natjecanjima unutar i izvan svojega poduzeća.¹⁰⁰ Za takve su radnike, čiji se broj neprestano povećavao, sportske aktivnosti svakako bile dio slobodnog vremena, ali i dio svakodnevnog života u kojem su se zajedno sa svojim kolegama rekreirali i zabavljali. No, sportske aktivnosti u promatranom razdoblju, iako su postajale sve popularnije, još uvijek nisu poprimile izrazito masovni karakter. Više je bila riječ ko-tačiću koji se početkom 1950-ih počeo kotrljati i poput magneta privlačiti mase, da bi početkom 1960-ih imao poprilično kvalitetan opseg i širinu, ali s obzirom da je pred njime bilo još podosta staze taj se opseg imao mogućnosti još više proširiti. Osobito 1960-ih, kada rekreacija i aktivan odmor poprimaju mnoge nove oblike koji su mogli postati privlačni i onim radnicima i službenicima koji su bili manje aktivni od svojih kolega sportaša.

SUMMARY

Sports for Everyone Sports Activities of the Croatian Working Class From 1945 Until the Beginning of 1960s

After WWII, the importance of sports as a means of creating the socialistic man and society was stressed in Yugoslavia. The authorities, with the help from trade unions, were trying to make sports activities and physical education common among the working class. Important goals of making sports activities widespread in the post-war period included creating a new society and increasing productivity. In the second half of the 1950s, a new idea of sports arose. Sports were then promoted as an active break and recreation. In the 1960s when the workweek became shorter the idea of sports as a recreation became even more prominent. There were several strategies of making sports and physical activities popular. These strategies came in many forms – there were one-day manifestations, active breaks in the workplace which were meant to stimulate workers during the working hours, and various competitions which usually lasted for a longer period. The most common were the workers' sports games whose objective was spreading sports activities among all the working people, with an emphasis on people who had never participated in any competitions. The games were to involve the workers in sports, and they also served as a model for the enforcement of organized and continuous work together with physical education and leisure time for the workers. Through the analysis of archives and old newspapers, this paper analyzes specific types of workers' sports activities in Croatia during socialism. There are a couple of questions this paper attempts to answer – what the role of sports in Croatia was, was sport accepted as an everyday activity among the working class, and in what way did organized sports activities contribute to the creation of the “new socialistic worker”. The goal of this work is to contribute to the research of social history of the working class in socialistic Croatia.

Keywords: working class, leisure time, everyday life, sports, recreation, workers' sports games, socialism, Croatia, Yugoslavia

100 „O njima se nikad ne piše“, *GR*, 28. listopada 1954, broj 44, 6.

